

EMLÉKVÁR (V.)

JÓ REGGELT KÍVÁNOK, KEDVES KOLLÉGÁK

Egyszerre kezdett változni minden velem és körülöttem is. A padokban eltöltött évek után most minden múlthoz kötött szál kuszálódni, szakadozni kezdett. A kamaszkor küszöbére kerültem, de ezt csak lelkemben éreztem, külsőm alig változott. A nagyon áhított nővés csigalassúsággal haladt, a régi Tuskó sehogy sem akart nyurga legénykévé válni, és míg egykori iskolatársaimnak, akik ugyan javarészt nálam valamivel idősebbek voltak, már kiserkent a bajszuk és pattanások ütköztek ki arcukon, én megmaradtam pirosposzsgás tömzsi kisiúnak, csupán rövid nádrágomat valahonnan örökölt térdnadrággal cseréltem föl.

A házba kezdett bejárni egy Sanyi nevű fiatalember, akit a rokonok partinak szántak Illa nővérem részére. Nagyon csendes és szerény embernek mutatkozott, és anyám nem is bánta volna, ha megkéri nővérem kezét, mert az idő múlt és a vénlányság veszedelme ott lebegett a feje fölött. Csakhogy apámnak nem nyerte meg a tetzését Sanyi, mégpedig nagyon egyszerű okból: beszélgetés közben egyre a fejét kaparta. Az ilyen ember — mondotta apám — nem való az ő lányához. Ami azt illeti, nővérem kínosan pedáns és rendszerető volt, kevés ruháját ügyesen alakíttatta, hogy javítson nem éppen gazdag ruhatárán, és szorgalmas is volt, mert az irodai munka után — anyám segítségével — még selyemernyőket is csinált. Úgy látszik, ő sem kedvelte különösebben a fiút, mert elég könnyen beletörődött az apai határozatba, és Sanyi látogatásai elmaradtak.

Mivel a család jövedelme igen csekély volt, egy Széchenyi téri olasz kereskedőtől diót vittünk haza zsákszámra pucolni. Jó anyám egyik szeme azonban mindig rajtunk csüngött, nehogy megegyük a dióbél javát, mert az olasz, akit névről nem is ismert senki, amúgy is keveset fizetett a sziszifuszi munkáért.

Ambrus Lídia néném férjének villamossági üzletében kapott munkát. És mert nagy volt a kézügyessége, gyorsan beletanult az új mesterségbe. Rövid idő múlva már nemcsak a csillárok és kapcsolók árusításával foglalkozott, hanem szerelői munkára is kiküldték. Közben egy Ilonka nevű lánynak udvarolt, de ez nem volt azok közül való, akik a kapuban füttyültek érte. A lány a szakszervezetbe járt, és a bátyja költészettel foglalkozott. Haza is hozta egyik könyvét, melyben az isko-

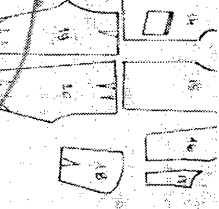

290

A

● Modellus konstrukcija 2-3-4 faza.
Kutur, 2007. g. izd. 1. izd., 32 lpp.,
Kutur.

● Modelus uz shēmu nr. 4-1. Kū-
pinu konstrukcija. Izstrādātais šķērs-
griezums. Modelus uz shēmu nr. 4-1.
Kutur, 2007. g. izd. 1. izd., 32 lpp.,
Kutur.

„Képzeljétek el a gesztenye-, a földimogyoró-, a tökmagárusokat, a fagyaltosokat, a mindentéle keréken karikázó biciklistákat, a köszörűsöket, a kis és nagy kalapot viselő asszonyokat, az ócskapiaci árust, amint portékáját kínálja: kicsi és nagy kalitkákat, zöld színű kombinált szekrényt, kétlyukú és négylyukú gombokat, szépen sorba rakva nagyság szerint, alacsony és magas sarkú cipőket, barnákat és feketéket, s minden más gyönyörű holmit az összes létező áruházból! Elképzeltétek? S most képzeljétek el azt is, hogy mit tudok én mindebből csinálni... Nézzétek meg a képeimet!”

(Bíró Miklós)

lában tanultaktól nagyon különböző versekre bukkantam. Szegényemberek bánatáról, beteg lányok szerelméről, kisinasok sorsáról írt. És ha nem is értettem meg minden szót, a versek nagyon tetszettek. Már csak azért is, mert jómagam is az inassors küszöbén álltam. Én akkor kezdtem, a szomszéd Ferling bácsi meg éppen akkor fejezte be a munkát. A vasút nyugdíjazta az összeaszott embert, de amint mondta, oly kevés pénzecskéet kapott, hogy abból megélni családjával nem volt képes, még ha Acsa, az inas, vitt is haza valamicske, főleg borralalóából összekuporgatott pénzt. Ezért találkoztam vele nemsokára egy őszi estén, amikor a nyomda rotációs gépe már okádtá a Bács-megyei Újság friss példányait.

Most veszem észre, hogy elmulasztottam beszámolni a családi határozatról. Némi tájékozódó érdeklődés után úgy döntöttek, hogy nyomdászinasnak szerződtek a Bács-megyei Újság részvénytársaságnál. A nyomdászszakma amúgy sem volt apámnak idegen. Kocsmai pajtásainak nagyobbik fele, a Mortenzon testvérek, a Pavlik meg a Csőri ebben a szakmában dolgoztak.

Viszont azokban a hónapokban jelentek meg a házak falain azok a plakátok, melyek a nyomdászat egészségügyi veszedelmeire hívta fel a szülők figyelmét. Szervezetük igyekezett meggátolni a közbecsülésnek örvendő szakma munkásainak az elszaporodását, nehogy munkanélküliséget és keresetcsökkenést idézzen elő.

Ennek ellenére 1931 őszén a szakma egyetlen szabadkai inasának szerződtek. A szerződést a szakszervezet árszabálya és a fennálló törvények tiszteletben tartásával kötötték meg és azt a részvénytársaság nevében Völgyi Alajos, a vállalat ügyvezető igazgatója, valamint az apám írta alá. Eszerint négy inasévre köteleztem le magam. Ez alatt az idő alatt, mivel elvégeztem a gimnázium négy osztályát, csak gyakorlati munkát kellett végeznem, tehát nem kellett inasiskolába járnom. Munkámért az árszabályban rögzített bér járt: az első évben ötven, a másodikban száz, a harmadikban százötven, a negyedikben pedig kétszáz dinár hetenként. A túlórákat külön fizették.

Völgyi igazgató úr megígérte, hogy rajzkészségemre való tekintettel az ólomvésés tudományát is elsajátíthatom. Mindez olyan szépen hangzott, hogy el sem tudtuk hinni, hiszen már inaséveim alatt annyit kereshetek, mint egy fiatal lakatos- vagy kereskedősegéd. Vagy mint például Ambrus és Béci bátyám, akik már régen kitanulták a szakmát.

Bevonultam a Bács-megyei Újság nagyablakos szedőtermébe, átadtak Czibok úrnak, a nyomda faktorának, aki egy külön kis irodából irányította a munkát, ő meg tovább adott a mestereknek, nevezetesen Törék István és Kudlák Sándor betűszedőknek, akik egyébként szak-társaknak, illetve kollégáknak szolgáltatták egymást. Kudlák mester végignézett, aztán fogott egy üresen álló deszkát, egy szedőpult, vagyis regál elé tette, arra állított engem, mert úgy vélte, hogy térdnadrágos

lábam még nem nőtt fel a betűket rejtő szekrényhez. Aztán megmutatta, hogy az apró, pálcaszerű betűk miként vannak elhelyezve a vékony falemezekkel elkerített rekeszekben.

Egy egész napon át a betűk helyét böngésztem, senki sem zavart, senki sem kérdezett. A teremben, ahol nyolc-tíz szedő dolgozott, alig hallatszott hangosabb szó, mindenki a maga munkáját végezte. Czibok úr néha végigsétált a termen, mellettem is elment, de rám se hederített. Csak délután öt óra körül, a munkaidő vége előtt jött oda hozzám, hogy megkérdezze: hogyan halad a szekrény, illetve a betűk elhelyezésének megismerése. Nagyon örültem, amikor azt válaszolhattam, hogy már tudom minden egyes betű, szám, jel és kizárás helyét. Ő ellenőrizte állításomat, hiba nem volt, nem is szólt semmit. Életem első munkanapja simán véget ért. A mesterek a teremben álló csapnál szappannal és fűrészporral megmosták kezüket és hazamentek. Én is követtem példájukat. Annak rendje és módja szerint utoljára hagytam el a munkatermet.

Azóta több mint tizennégyezer nap, abból csaknem tizenkétezer munkanap múlt el, de vajon hányra tudok visszaemlékezni? A négy végigdolgozott inaséből is csak kevésre, de legjobban az első napokra emlékszem. Másnap idejében megjelentem, és így ment ez tizenhétzerszer.

A mesterek is mind bejöttek, közöttük a másik teremben dolgozó idősebb Csőri bácsi, apám barátja is, akit akkor hallottam először, amint belépve a terem ajtaján kalapját levéve szabályos ütemben köszöntötte a többieket: „Jó reggelt kívánok, kedves kollégák!” És a szedőterem kórusban felelte: „Jó reggelt, Csőri szaktárs!” Egy évig, sajnos csak egy év minden reggelén hallottam ezt a szertartásos köszöntést és a kórus feleletét, de ma, annyi év után is fülemben cseng, mint egy önkéntes rend, egy életforma, egy harmoniára törekvő emberi csoport egyszerű kinyilatkoztatása. Mert köszönni is tudni kell, azt is meg kell tanulni az élet sodrában, hiszen látom, hogy ma is sokan elmulasztják, elferdítik értelmét, meg sem érzik, mit jelent. Pedig a már akkor fehéredő Csőri szaktárs még ma is megtisztel néha köszöntéssel. És jól nyissa ki szemét, aki előre akar köszönni a már egészen picinyre zsugorodott aggastyánnak.

A második munkanapon Kudlák Sándor, a rövidre nyírt hajú, egyenes tartású mester vinkelt, vagyis sorzólécet nyomott a kezembe, megmutatta és kevés szóval megmagyarázta, hogyan kell a betűket egymás mellé raknom, hogy abból értelmes és jól kizárt sor kerekedjen. Álltam a deszkán és küszködtem az apró ólompálcikákkal. De hogy valami ellenőrizhető szöveg alakuljon ki munkám nyomán, régi újságcikkeket kaptam, azokat olvasva sorokat és hasábokat kellett kikerekítenem. Valahogy úgy emlékszem, hogy Coudenhove Caligari-ról, meg valami Páneurópáról szólt az első szedésem. És szedtem, egyre szedtem. Először lassan és kínnal, eztán egyre gyorsabban és köny-

nyebben. Amikor kész voltam, levonatot készítettem róla a kézíprésen, és Kudlák mester vagy Czibok úr megmutatta, mennyi hibát vétettem.

De más feladatot is kaptam. Reggelenként egy szivaccsal le kellett törölnöm a regálokon álló szekrényekre lerakódott port. Erre nagy súlyt fektettek a mesterek, a szedőteremnek minden reggel tisztán kellett várnia őket. De seprűt nem vehettem a kezembe, ez már nem az inas dolga volt, és ezt a szabályt szigorúan be kellett tartanom. Söprűt, törőrongyot csak takarítónő használhatott. Az inas kizárólag a szakmával kapcsolatos munkálatokat végezhetette. Ehhez tartozott már tanonckodásom harmadnapján egy külön megbízatás, melyet szívesen és jókedvvel végeztem. A munkaidő kezdetén, a déli szünet és a munkaidő végén vízcsaphoz kellett állnom, mert onnan látható volt a faktori szobában álló nagy falóra. Onnan kellett figyelmem, mikor ér a nagy óramutató pontosan a tizenkettőre. Ekkor be kellett harsányan kiáltanom: „Hét óra!” Vagy: „Két óra!” A tizenkettőt meg az ötöt, tehát a szünet kezdetét és a munkaidő befejezését pedig egyetlen szó kiáltásával kellett jeleznem, hogy: „Feláll!”. Ez a szerep nekem nagyon tetszett, viszont őket is mulattatta, és ezek a kiáltások hozták meg a hangomat az új környezetben, mely egészen más volt, mint az iskola. Pedig dolgozni és tanulni kellett egyszerre.

Haladtam a munkával, s Völgyi úr már nem állta meg szó nélkül, mikor látta a rengeteg fölcsedett anyagot és sopánkodni kezdett, hogy nem marad a nyomdának szabad kenyérírása. Mert furcsa módon a sima szövegre használt betűket kenyérírásnak nevezték a nyomdászok, a kompresszt, vagyis a tömeges szedést pedig kapálásnak titulálták. Két-három hét múlva már gyorsan és egyenletesen mozgott a kezem, mint a motolla, csupán arra kellett ügyelnem, nehogy fölőselegesen mozdulatot iktassak be munkámba, mert akkor az örökös belém rögződő hiba marad. Egy hónapig csak szedtem és osztottam, hiába nézett felém az igazgató sanda szemmel. A szervezet mesterek egy fikarcnyit sem engedtek inasképző elképzeléseikből. Ez a hónap amolyan próbaidő volt, hogy eldőljön, alkalmas vagyok-e testileg és szellemileg a szakma művelésére. És mert egy napon csuklani kezdtem, az egyik fiatal segéd, a Matyasovszky hozzám lépett és megjegyezte: „Még nem késő, még meggondolhatod.” Úgy vélte, hogy a város egyetlen leszerződött inásától sem ártana esetleg megszabadulni a szakma védelmében.

Kudlák mester aztán maga mellé vett és a szedés egyéb tudományaiba is fokozatosan beavatott. Kisebb levélpapírfejeket szedetett velem, kliséket kellett fazettálnom és később finomabb munkákat is rám bízott, természetesen a felügyelete mellett. Ilyenformán lassan kezdtem megkeresni az ötven dinár heti béremet, és Völgyi úrnak nem volt oka haszontalan tanulómunkám miatt aggódni.

Amíg a mi munkatermünkben, ahol Kudlák és Törék mesterek — akik egyébként maguk között nem túlságosan barátkoztak — rendet és fegyelmet tartottak, a faktori szobán túl, az újság szerkesztő-

ségéhez közelálló tördelőteremben a munka sokkal hangosabb és szabadszájúbb beszélgetések közepette folyt. A délutáni órákban a főmettőrök, a vörös hajú Wirth és a kövér Pátz parolázásától volt hangos a nyomda. Belesegítettek ebbe a szerkesztő urak is, akik szívesen csevegtek a hangoskodó nyomdászokkal. Csak ha úszott a lap, ha az a veszély fenyegetett, hogy nem indul idejében az öreg rotációs gép, akkor lett mindenki ideges. A mettőrök szidták a szerkesztőket, a szerkesztők a telefonfülkébe rohángásztak és nógatták a merev tartású gépirót, meg az ügyes kezű bubifrizurás gépirónót. Valósággal a gépből cibálták ki a kéziratot.

A rotációs gép mégis mindig megindult. Zaja betöltötte a mi szedőtermünket is, és jó időbe telt, míg megszoktam és természetesnek találtam az ütemes morajt. De a kis, kövér Martin mester, a rotációs gép mindent tudó kezelője, gépének moraját is túlharsogta. Emlegette a kisegítő lányok apját, anyját, farukra vert, néha a szoknyájuk alá is nyúlt, mire ezek nagyokat visítottak. De ha nagy ritkán le kellett mennem az öntödébe vagy a gépterembe, láttam, amint a nagyhasú mester alacsony sámlin ül, meztelen lába egy lavór meleg vízben, előtte a borosflaskó, két oldalán meg egy-egy lány állt. Az egyik lány a bal lábát, a másik meg a jobb lábát mosta, míg ő tempósan iszogatta a bort. Úgy élt, mint egy igazi kiskirály és a fizetése sem volt kevés. Annyit keresett, mint egy bankigazgató, ami nem volt csekélység.

Amikor elindult a nagy gép és kezdte magából köpködni a kész, összehajtott újságokat, az első példányokat nagy figyelemmel nézte át a kis mester meg a soros szerkesztő, aki köteles volt megvárni, míg a lap kimegy, vagyis a postát elszállítják és a rikkancsok is megkapják a nekik járó példányokat. De bizony megesett, hogy csúnya hiba maradt a szedésben, ami elkerülte a korrektorok figyelmét. Ilyenkor Martin mester nagyokat káromkodva leállította a gépet és Újházi szaktárs, az öntő vagy a segédje levésték, fölismerhetetlenné tették a téves szedést. Olykor azonban megtörtént, hogy az ügyészség hivatásos cenzora talált valami kivetnivalót, ilyenkor egész sorokat vagy kisebb cikkeket vésték ki és helyükben csak a vésznyomok maradtak.

Egy szombat estén, amikor a gép — a nagyobb vasárnapi példányszám miatt — korábban indult, hazafelé menet a lépcsőházban a rikkancsok hadába ütköztem. Ahogy őket kikerülve a nyitott lengőajtóhoz értem, valaki a hátam mögött rám köszönt:

— Jóeeestéét, eecseém!

Hátranéztem. A rikkancsok tömegében Ferling bácsi cserzett és mosolygó arcát pillantottam meg. Amikor látta, hogy csodálkozva nézek felé, csak lehajtotta fehér fejét és sokatmondóan vállat vont. Másnap a Tuba utcai udvarban csendesesen eldadogta, hogy nyugdíjazták, de hát neki mint keltegetőnek és kocsikenőnek nagyon kicsi volt a fizetése, a nyugdíja meg ennél is jóval kevesebb. „Valamiből uugyee, ééédes fiam, mégis meeg kell éélni” — mondta szégyenkezve, pedig nem láttam benne semmi szégyellni valót.

Ferling bácsi lett nemsokára a Csatóry ház legismertebb figurája. Nemcsak az utcán árulta a lapot. Bement minden kávéházba, kocsmába, a szállodákba. Néha csak szóltanul, kinyújtott kézzel kínálta a lapot az asztalnál ülő társaságnak, máskor viszont, ha úgy találta, hogy jelenlétét észre sem vették a beszélgetésbe, kártyázásba vagy biliárdozásba merülő vendégek, hangos szóval kínálta portékáját. „Bácsmegeyei Újság, eeeeesti kiaadás!” Vagy: „Szenzzzációóós betörés Beecskereeken!” És utána megint csak mosolyra húzódtak szomorú szemei és az ajka körül mély ráncok. Ferling bácsi állandó vevőkört alakított ki magának és kevés lap maradt meg mély, vállán csüngő daróctarisznyájában.

Nagyon érdekesnek tartottam az ősz fejű ember jóságos arcát, ezért több alkalommal le is rajzoltam puha ceruzával. Mert ha a Völgyi igazgató által beígért ólomvésési művészkedésből semmi sem valósult meg, azért a rajzolás szenvedélyéről nem tudtam lemondani. Szabad időmben mindent lerajzoltam, amit láttam, és nem keserített el, hogy új barátom, a Bandi mindezt jobban csinálja nálam. Hiszen róla már az újságok is cikkeztek és nemcsak ez, hanem a képekhez értő felnőttek is nagy tehetségnek emlegették. Néha még modellt is álltam neki, de panaszkodott, hogy nem vagyok elég nyurga, jobban hasznát venné egy, hosszabbra nőtt gyereknek. De hát nemhiába keresztelt engem Tuskónak a Káposzta Matyi, izmos lábam nem akart kinyúlni.

Hanem az inasélet fokozatosan eltávolított a cserkészkedéstől. Az ott hallott mesék, a jótétemények meg az indián csatadalok már nem vonzottak úgy, mint diákkoromban. Igaz, az új környezetben még nem fogadtak be egyenrangú félnek, még legkedvesebb mesterem is felülről beszélt velem, nehogy túl gyorsan értek meg valamilyen szedőfogást, mert akkor tudálékosnak bélyegeznek, a fiatal, éppenhogy felszabadult segítők meg tudomásomra adták, hogy még hosszú utat kell megtennem, amíg maguk közé fogadhatnak. Különbön is ők már összeszpusztogták a nyomdában dolgozó lányokkal, néha megölelték őket, fülükbe súgtak valószínűleg érdekes dolgokat, mert a lányok ilyenkor jókat kacarásztak és a nyomdán kívüli légyottokat beszélték meg velük, de ezekhez a huncutságaikhoz engem is felhasználtak levélhordónak.

Ebben a helyzetben kezdtem látni az élet másik oldalát és a tőlünk néhány méterre élő jómódúak fényűző, pénzhiányt nem ismerő életét. A jól öltözött és a jól táplált gyerekeket, akiknek mindenük megvolt, és akik a magamfajta inasgyerekekkel szóba sem akartak állni. Éppen úgy, mint néhány volt osztálytársam, aki a gimnázium felső osztályába kerülve, igazi ficsúrként kezdett viselkedni.

Csak a két Winkler gyerek, a sánta meg a verekedős viszont éppen olyan ágrólszakadtak maradtak, mint régen, ők már előbb otthagyták az iskolapadot és maguk keresték meg kenyérük java részét.

ÉGNEK A GYERTYÁK

Megmaradtam a szakmában. Az ólompor gyilkos hatásáról szóló mesék és Matyasovszky intelmei leperegtek rólam. Különbön is egy foghúzáson kívül első inaséveimben semmi baj nem történt velem.

Meg aztán láttam, hogy Kudlák mester, aki a kocsmákat messze elkerülte, szálfá egyenesen és jó húsban állta végig a munkanap nyolc óráját. Ő világosított föl, hogy a rendes életet élő, alkoholt mellőző betűszedő akár száz évet is élélhet. „Józanság, rendszeres táplálkozás és önfegyelem kell a mi szakmánkhoz — meg egy kis ész” — mondotta többször, de ugyanakkor megjegyezte, hogy a züllött életűek közül hányan szenvednek gyógyíthatatlan tüdőbajban. Vigyáztam is magamra, annál is inkább, mert az Ambrus bátyám által újabban hazahozott verseskötetben is „nyomdák tüdőt-evő ólomporáról” szolt Ilonka költő bátyja. Ezáltal azonban romantikus színezetet kapott mesterségem, melynek az 1932. esztendőben egyetlen friss sarja voltam.

Intelemben, figyelmeztetésben többször is részesültem, de senki sem lehetett durva hozzám és — a többi inastól eltérően — soha egyetlen pofont nem kaptam. A szakma erkölcsé tiltotta a durvaságot és teljes védelmet nyújtott. Ellenben a koránkelést nagyon nehezen szoktam meg. Anyám ébresztett minden reggel, eleinte csókkal, aztán simogatással és jó szóval. Föl is keltem mindig időben, de a téli sötétségben félálomban tettem meg a nyomdához vezető utat. És hogy mégse aludjak el az utcán, számoltam magamban, meg szabályos időközökben a házak falához vertem a kezem. Mégis nemegyszer megtörtént, hogy álmodni kezdtem és egy zuhanás vagy valamilyen veszedelem térített magamhoz.

Ekkor kezdtem ismét — mint gyermekkoromban — behunyt szemmel menni a járda közepén. Ez elszórakoztatott, és észre sem vettem, hogy máris a nyomda kapuja előtt álltam, ahol az álmos portás nekem is jó reggelt kívánt, mint a többieknek. A portás volt az egyetlen ember, aki úgy tett, mintha magával egyenrangúnak tekintene. Persze ő is tudta, hogy nem szabad söprút vennem a kezembe, hogy nem lehet boltba küldeni, hogy nem segíthetek a nagyságos asszonynak házimunkájában. És ez a nem szakmabelieknek nagyon imponált, mert bizony az inasok sorsa más helyeken nagyon is különbözött az enyémtől.

Kitavaszkodott. Két fiatal szedőlegény megkapta a katonai behívót. A szőke Lajos meg a cigányképű Jenő napokig búcsúzkodtak a nyomda lányaitól. Hol egyikkel, hol meg a másikkal ölelkeztek sötétebb szegletekben, simogatták a hajukat, csókolták a nyakukat, azok meg lehorgasztották a fejüket és hagyták, hogy a fiúk kedvük szerint cselekedjenek. Némelyik talán komolyra vette a dolgot, mert szipogva könnyet ejtett, én meg sóvárogva gondoltam arra az időre, amikor majd az én vállamra borulnak a szép leányfejek. De akkoriban legfeljebb megcsípték pirosposzsgás arcomat, rám nevettek és továbbálltak. Különben is mindegyik jóval idősebb volt nálam. Mikor a két fiú elment, nagyobb szükség lett a segítségemre. Adtak már munkát bőven, és a mesterek nem nézték állandóan a kezemet. Ezt csak az igazgató úr tette, akinek rossz szokása volt, hogy a szedő mögé állt és kezének mozgását közvetlen közlelről figyelte. Ezt pedig senki sem szerette, az

idősebb mesterek meg éppen nem túrték. Ki is oktattak, hogy mit tegyek, ha nagyon rám ragad a Völgyi úr. Össze kellett dobnom egy kész sort, mire az igazgató úgy elsetett, mint akit bottal zavartak.

A péntek volt a legvidámabb nap a nyomdában, akkor hozták föl fehér borítékban a heti bért. Én is megkaptam az ötvenesem, át is adtam jó anyámnak hiánytalanul. Ő meg kiadta nekem az öt dinár zsebpénzt, amelyből fölülhettem a mozi kakasülőjére és megehettem mellé egy peracet.

Többre nem jutott, de nem is kellett, mert a tavasz érkezésével megkezdődtek a kirándulások is, amelyek mindennél jobb szórakozást jelentettek. Mentünk a hajdújárásí erdőbe, a Deszkásba meg a Sistakra, és jó étvágygal fogyasztottuk a magunkkal vitt ételeket. Díszesre faragott botokkal csatákat vívtunk elképzelt ellenséggel és utána egyszerű táncokat jártunk. Egy ilyen kiránduláson későn vettük észre a közeledő vihart, és mire fölocsúdtunk, már megkezdődött az égi háború. Rohantunk, de már késő volt. Hatalmas eső zúdult a nyakunkba, elázunk, mint a verebek. Vacogva vártuk a vihar végét egy terebélyes tölgyfa alatt, de az alig serkent hajtások kevés védelmet nyújtottak. Délután helyett esti szürkületben értünk be a városba. Tudtam, hogy odahaza már nagy a nyugtalanság, mert apám még figyelmeztetett, hogy rossz idő várható, maradjak odahaza. Persze nem hittem a reumás térdének sajtásából eredő jóslatnak és elmentem.

Hátamra tapadt inggel léptem be a köves előszobába. Anyám gyorsan leszedte a hátizsákomat és a meleg konyha felé tuszkolt, de apám fölemelkedett kis székéről és elállta utunkat. „Hát máskor fogadjon szót a fiatalúr!” — mondta vészjósló hangon, és két nagy pofont kent le azonmód. Sírni már szégyelltem, legalább is szüleim előtt, ezért könnyeimet visszafojtva ugrottam föl a szobába vezető lépcsőkre. A díványra borulva aztán szabadra engedtem a megsértett önérzetem-ből föltörő zokogást. Anyám erővel hámozta le rólam a vizes inget és egy szárazat erőszakolt rám. Arcra borulva aludtam másnap reggelig, de mire fölbredtem, nagy fájdalmam megszűnt. Az ebédnél meg már mindannyian együtt nevtünk a pofonnal végződő vasárnapi kiránduláson.

Az elkövetkező pénteken nem várhattam be heti járandóságom kiosztását. Az ég borús volt és lámpafénynél végeztük a munkánkat, a szedőteremben talán emiatt a szokásosnál is nagyobb volt a csend. Tempósan raktam a betűket a sorzóba és a közeledő vasárnap programján tűnődtem. Mit is csináljak, ha nem mehetek kirándulni, hiszen az esőnek állandóan lóg a lába, nem kockáztathatom meg a tüdőgyulladás, az esetleges újabb pofonokra pedig még gondolni sem akarom. S akkor a terem bejáratánál megjelent a sovány portás és a nevet szólította. Sorzóval a kezemben közeledtem hozzá és mögötte Aladár nagybácsim magas, kissé meggörnyedt alakját vettem észre. Szólnia sem kellett volna, éreztem, hogy valami nagy baj történt. „Apám?” — kérdeztem. Fejével intett, én meg sarkon fordultam, a szer-

számomat a szekrénykére helyeztem, munkaköpenyemet ledobtam, és rohantam a lépcsőház felé. A nagybácsim a szobájából kilépő Cziboknak mondott valamit, de én semmivel sem törődve futottam, futottam... Csak egy gondolat cikázott agyamban: „Még látni akarom, még látni akarom... élve.” A Tuba utcához ziháló mellett és könnybe lábadt szemmel értem. A lakásban nagy volt a csend... lent senki... mindenki fönt volt a szobában... anyám hozzám lépett... összeborultunk. „Elkéstél” — nyögte. Az ágyra néztem. Apám ott feküdt állig letakarva. Halántékához vértől áztatott tépés tapadt. „Már nem segített az érvágás” — szepegte nővérem, amíg térdre borulva szorítottam fejemet apám viaszsárga arcához. De gyorsan elhúztak tőle; apám békeségét csak a szobában föl-fölcsukló sírás zavarhatta.

— Reggel még dolgozni kezdett — szipogta édesanyám —, mert a Gombó pék fia sürgette a talpalást. Nem is panaszkodott semmire, a konyhából hallottam, ahogy verte a szögeket. Aztán hirtelen csend lett. Kinéztem... Apád egyenesen ült, kezében a felemelt kalapács. Aztán oldalra billent, a kalapács a földre esett...

Megérkeztek a rokonok, akik mindig okosak voltak. Most is az öreg orvost hibáztatták, aki hiába vágott eret... valami mást kellett volna csinálni. Hogy mit, azt nem hallottam, vagy nem értettem. És a rokonok aznap aranyszínű levest hoztak, mert aki visszautasította volna, az már nem tehetette. Ott feküdt a szoba közepén, fehér lepedővel letakarva, két égő gyertya között. A nagy tükörrre valaki egy régi függönyt borított, a spalettákat becsukták és csak a gyertyaláng világította be a keskeny szobát. Egyedül maradtam apámmal, és egyre a kezét néztem, mellyel már sohasem üthet arcon. „A pofon nem fáj, apám, egyáltalán nem fáj” — mondogattam magamban. „És nem félek tőled, pedig a halottaktól félnek a gyerekek, talán a fenőttek is.” Letérdeltem hozzá és megfogtam merev, hideg jobbját. Utána megsimogattam a haját és a homlokát. Aztán kihátráltam a szobából, és nem láttam őt többé.

Aznap este valamiképpen meggyulladt a tükröt fedő régi függöny. Csak nagy ügyel-bajjal oltattuk el és utána még nyomasztóbb lett a csend a virrasztó család körül. De a tükörrre nem tett anyám másik lepet. Azt a félig elégettet igazgatta el rajta remegő kézzel.

Eltemettük szigorú, igazságos, büszke mesemondó apámat.

Ambrus bátyám, a család legkeményebb férfitagja összecsukszott a nyitott sírgödörnél.

Talán a nagyon szép tavasz segített enyhíteni az apám elvesztésével keletkezett fájdalomat. Amikor délután ötkor elhagytam a nyomda nehéz szagú műhelyét, a nap még nem bukott le az István utca mögött. Aranyos sugarai felé emeltem arcom, és mélyeket szívtam az üdítő, tiszta levegőből. Lassan ballagtam hazafelé, és vigasztaló zenét komponáltam, vagy bánatos verseket faragtam, melyeket mindjárt el is felejtettem. Valami elkezdett erjedni bennem. Sokszor úgy értem haza, hogy nem is tudtam, merre jártam. Mert nem mindig a legrövidebb utat választottam. Hol az Ódor utcába, hol meg a végén görbülő Fűzfás utcán lépdeltem, önfeledten, magamba zárkózva. De reggel megma-

radtam eredeti, megszokott útvonalamon. Az ébrenalvás tízperces örömről nem akartam lemondani.

Pár héttel a szomorú esemény után ismét megjelent a házban Sanyi, a régi udvarló. Előzőleg már ott járt nálunk az édesanyja is. A fiú azt mondta Illának, hogy sápadt arcához jól áll a fekete gyászruha. Ebből már arra következtettem, hogy megint csak udvarolni akar nővéremnek, ami be is bizonyosodott, mert ezután kétszer-háromszor is eljött egy héten és elmentek sétálni. Anyám nem is titkolta, hogy szeretné, ha Illa mielőbb férjhez menne, mert lassan elmúlik fölötte az idő, meg egyébként is nagyon székánt és ideges. Míg hatan voltunk, valahogy elfértünk a két keskeny szobában, most meg ötünknek is nagyon szűk kezdett lenni. Mondta is anyám a házínéninek, hogy alighanem elmegyünk, mert ha Illa férjhez megy, ugyan hogy is helyezkedhetne el férjével ebben a kis lakásban. Szóval készülődtünk, hogy elhagyjuk a házat, pedig én mindig úgy képzeltem, hogy ott élem le az életemet. De azért a költözésre egyhamar még nem került sor.

Ellenben a nyomdában furcsa dolgok történtek. A munka ugyan mindennap a rendes időben kezdődött, a megszokott időpontban végződött. Az óra állására továbbra is éber szemmel figyeltem, és egyetlenegyszer sem mulasztottam el a figyelmeztető kiáltást. De a mesterek nyugtalanok lettek. Többször hallottam, hogy az árszabályt emlegetik. Az igazgatót napokig nem láttam, irodájában viszont idegen emberek forgolódtak. Azt hallottam, hogy a szakszervezet vezetői, sőt a zágrábi központ képviselői is bent jártak nála.

Kudlák mester meg is mondta, miféle kérdések merültek fel. A nyomda tulajdonosai föl akarják mondani az érvényben lévő szerződést, a szakszervezet árszabályaival együtt, ami azt jelenti, hogy alapos fizetéscsökkenést kívánnak végrehajtani. De azért mégsem gondoltam, hogy bekövetkezik ez a szörnyűség. Az a csapás, mely valósággal földre sújtott akkor, amikor úgy éreztem, hogy szárnyaim kezdenek nőni. Mert egy napon a mesterek összehajtották holmijukat és komor arccal hagyták ott a munkatermeket. Amikor Kudlák mester törülközőjét csomagoltam, kitört belőlem a keserű kérdés:

— És mi lesz énvelem?

— Te egyenlőre maradj, te még nem vagy és nem is lehetsz a szakszervezet tagja... Különben is majd meglátjuk... Lehet, hogy mi is rövidesen visszajövünk.

De másnap reggel senki sem jött. Egyedül álltam a csendes, fülledt teremben. Délfelé Török mester bejött, mert otffelejtett valamit, de ő sem biztatott semmivel. Összeszorított ajakkal, tenyerembe vájt körmökkel vártam. És torkomat egyre jobban fojtogatta a csend. Mi lesz velük és mi lesz velem? A gépek álltak, a rotációs nem indult meg a rendes időben... Ki vagyok én és mi vagyok én? Hát az inas az senki, semmi? „Az inast szerződés köti” — mondták az irodában fenyegetően. „Majd meglátjuk, mi lesz veled — mondták az utcán a mesterek. — Lehet hogy kiemelünk és Zágrábba küldünk.” De nem jöttek értem, magamra hagytak.

És a negyedik napon megjelent a nyomdában a vörös hajú Wirth és vele jött a másik nagyszájú tördelő, a Pätz mester is. És a vörös

képű mester munkát nyomott a kezembe, meg parancsolni kezdett. El-
ámultam. Hát itt most mi történik? Másnap ismeretlen alakok surrantak
be a nyomdába. Úgy mondom, surrantak, mert a sarkon sztrájkőrök
álltak. Az ismeretlenek dolgozni kezdtek. Vagyis akartak, de semminek
sem ismerték a helyét. Az új faktor megparancsolta, hogy nekem kell
megmutatnom, mi hol áll. Vonakodva tettem eleget a parancsnak és
megvetően figyeltem a betolakodókat. Ügyetlenek és esetlenek voltak.
Sírni szerettem volna, mert hiányzott kitűnő mesterem, aki tanított és
védelmezett. De ő nem volt sehol, még a sarkon álló, rendőrökkel vi-
askodó sztrájkőrök között sem tűnt fel zömök alakja. Délután öt óra
helyett este hétig dolgoztam. Ott kellett maradnom, így rendelte el a
vörös képű meg az igazgató, aki ismét ott lebzelt a szedőteremben.

Reggel a szokottnál is korábban mentem be a nyomdába. És mert
senki sem mondta, mit tegyek, mert nagyon elveszettnek éreztem ma-
gam, s mert nagyon gyűlöltem azokat, akik hátba támadták a mestere-
met, úgy álltam bosszút, ahogyan éppen módomban állt, ahogyan tud-
tam. Össze-vissza kevertem a szekrényekben lévő különböző típusú és
nagyságú apró ólombetűket. Negyedóra alatt mindent fölforgattam. És
mikor az egyre szaporodó díszes társaság lehúzta első szedését, az
igazgató a haját tépte, a vörös hajú meg toporzékoltt. „Micsoda szedők,
milyen tudatlan kreatúrák?! — sziszegték egyre és a levonatokat a
sztrájkőrök orra alá dugdosták. Örültem művem sikerének és csak azt
kívántam, hogy az ördög vigye el ezt a népséget.

Végre egy hét után lakásomon megjelent egy fiatal szedő. Azt
mondta, hogy a szakszervezet küldte. Kiemelnek — csillant fel a
szemem.

— Nem, sokkal jobb, ha ottmaradsz. Ezentúl mindent elmondasz
nekünk, mit látsz és tapasztalsz.

— Azok között kell maradnom? — keseregtem.

— Igen.

És maradtam. Pedig a vörös hajú kinevetett, amikor beírtam a
különórát. Mert az többé nem jár az inasnak. Ellenben hamarabb kap-
tam meg a második évre esedékes fizetést, azaz hogy annál keveseb-
bet, heti nyolcvan dinárt. És ennyi maradt a bérem inasságom mind a
négy évben.

A szervezett nyomdászokat véglegesen kizárták az üzemből. És
látnom kellett, hogy az utcai verekedésekben a rendőrök a sztrájkőrök
védelmére kelnek. Úgy segítettem volna a régieknek, akiket sajnáltam,
mint ahogy gyűlöltem volna a jöttmenteket, akiket megvettem, de
kicsi voltam, inas voltam, nem számítottam. Beletörődtem, dolgoztam,
saját káromon tanultam a szakmát és — tanítottam a sok tehetségtelent,
akiknek nevét sem tudom kimondani. Nem is akarom. A sztrájk végleg
megbukott, a mesterek, akik nem adták be derekukat, szétszéledtek.
Ki munkanélküli segílyen tengődött, ki elköltözött, ki meg valahol elhe-
lyezkedett. Sok kínlódás után a rotációs gép is megindult, a szedőgé-
pek mellé kisebb nyomdák tulajdonosai kerültek. Bele kellett törődnöm
a megváltozhatatlanba. Abba is, hogy egy nagyon csúnya asszony ciga-
rettával a szájában méregessen bennünket végig, mint gazda az iga-
vonó barmot. Mert övé volt a pénz, melyből elkésvé ugyan, meg ala-

posan lecsökkentve, de mégis kiosztották a bért. Azt mesélték, hogy gazdag szülei mentették meg a vállalatot a csödtől. Csak azon csodálkoztam, hogy mégis abban az évben vettek maguknak egy szép szőlőt.

Utáltam mindenkit és mindent körülöttem, de dolgoztam, és keserűségem lassan alábbhagyott.

Anyámék közben megtalálták az új lakást. Akkor tudtam meg, hogy szent életű házigazdámnak még egy háza van. A Láng utcai harmadik Csatáry-ház. Oda költöztünk. A régi bútorokból semmit sem vitünk magunkkal. A költözés napján nagy máglyát raktunk az udvar közepén és meggyújtottuk. Sercegve, ropogva égett a szüette, beférgesedett, brunolinos bútor. Egyikünk sem sajnálta, hiszen úgy éreztük, a szegénységünket égetjük el a lángokkal, abból pedig éppen elég részünk volt. Csak az utcát sajnáltam nagyon. De hát ezen is túl kellett esni és részletre vett hálószobával meg néhány, kéz alatt vett bútor-darabbal berendezkedtünk az új lakásban, melynek egyik szobácskája az udvar hátsó eldugott részére nyílt. Ez lett a két nagyfiú legényszobája. Örültek is neki, éltek is az új helyzettel. Jöttek-mentek éjszaka át is kedvük szerint.

Nem is sejtették, hogy anyám éjféltajt mindig felkelt és gyertyával kezében bekukkantott, odahaza vannak-e. És ha valamelyik hiányzott, nem tudott elaludni. Csak akkor nyugodott meg, ha az éj csendjében meghallotta a hátsó kisajtó csikorgását. Én még nem maradoztam ki, nekem kilenckor ágyban volt a helyem. De fáradt is voltam, mert a nyolcórai munkaidőt majdnem mindennap meg kellett toldani egy-két órával, hogy ezzel kenjük a vállalat igencsak csikorgó kerekét.

Hová is tartozzak? — tettem föl magamnak többször is a kérdést. Hiszen a szakszervezetem csodálatosképen nem fogadja be a magamfajta inasokat... Hol van másfajta munkásszervezet minálunk? Az újságokban akkoriban sok hír jelent meg a nagyvilágban történő megmozdulásokról. Különösen gyakran tudósítottak a német kommunisták és nemzetiszocialisták közötti utcai leszámolásokról. Nem egészen értettem, miről van szó, miért veszekednek, de egyre inkább a kommunistákhoz húztam. Ha rólok olvastam, jobban megdobbant a szívem, mint a SAND labdarúgócsapat győzelme hallatára, pedig akkor rettenetesen drukoltam a Dade meg a Bato csapatának, amely miatt egy bankigazgató sikkasztásra adta fejét. Akkoriban nagyon belemélyedtem a rajzolásba. Minden családtagot, minden szomszédot lerajzoltam. Jól ment a rajzolás, különösen ha a rádióban zenét sugároztak. A zene ritmusára a kezem gyorsan és engedelmesen siklott a rajzpapíron, néha egészen transzba estem, súlytalanná váltam. Remek érzés volt, istennek éreztem magam.

Közben megtartottuk nővérem eljegyzését. Először roptam a táncot valódi táncpartnerekkel, nálam idősebb lányokkal és asszonyokkal, akik egyre mondogatták, hogy ne féljek, csak nyugodtan szorítsam magamhoz őket. Persze könnyű volt azt mondani, de hát nekem az ilyesmi új volt; és félszegen vettem tudomásul a biztatást. Az eljegyzés után nem sokáig halogatták az esküvőt sem. De ez alkalommal már nem

kellott biztatni, egy kis bor segítségével igencsak nekibátorodtam. Valakivel csókolóztam is, de ez nem jelentett semmit, gyorsan el is felejtettem.

És utána megjött életem új vendége. A legszebb vendég, aki meglátogatott.

A Láng utca túlsó oldalán láttam először meg azt a kislányt. A bőre kreol volt, a haja hullámos és fekete. Matrózblúzos alakja a házunkkal szemközti kapuban tűnt el. A szívem hevesebben dobant, mint máskor, és nem tudtam, miért. Másnap abban az időben kiálltam a kapunk elé és vártam, jön-e a matrózruhás kislány. De nem jött. Talán több órája volt aznap az iskolában, talán kevesebb. De a következő napon megint csak izgalommal figyeltem a rövid vakutcát. Ezúttal nem hiába. A kislány feltűnt a sarkon, és táskájával játszadozva közeledett. Amikor a kapuhoz ért, felém tekintett. Éreztem, hogy a fülem is elpirul és a lábam megremeg. Még jó ideig álltam a kapuban, és anyámtól el sem búcsúzva mentem, vagy inkább ballagtam a nyomda felé. Útközben egyre vallattam magamat, vajon mi történt, mit csinált az ismeretlen szomszéd lány velem?

De este megint kiálltam a kapuba, majd a közelben álló akácfa mögé bújtam és a szemközti ház ablakait figyeltem. A kislányt azonban nem láttam a lefüggönyözött ablakok mögött. Mégis álltam mert nagyon kívántam, hogy valami történjen. És ekkor az egyik nyitott ablak mögött valaki zongorázni kezdett. Az anyja, a nővére vagy éppen ő? A halkán szálló zongoraszó kezdett behatolni idegszálaimba, éreztem, hogy fokozatosan elbódít, majd varázslatos erővel magával ragad. Nem is voltam egészen észnél, mert egyébként hogyan is merészeltem volna a szoba ablaka alá surranni, hogy a fal kiálló párkányára állva óvatosan benézzek. Egy sarokban a fekete zongorán egy szál gyertya égett. Annak sápadt fényénél láttam meg a kislányt. Igen, ő volt! A haja köré glóriát festett a sárga gyertyaláng. Egészen előrehajolt és ujjai alig érintették a fehér billentyűket. Most nem a matrózblúzt viselte. Nyakát fehér csipkegallér övezte. Csak néhány másodpercig bámultam, azután nehogy valamit elrontsak a pillanat szépségéből, óvatosan leugrottam az akácfa árnyékában.

Az elkövetkező estéken nemcsak az akácfa alatt vert hevesebben szerelmes szívem. Álmaim világába is át tudtam vinni a nagy élményt.

Mihelyt lefeküdtem, az elsötétített mennyezetre varázsoltam a lány fehér csipkével övezett nyakát, gyertyafény-glóriában lebegő haját. Amikor elaludtam, a látomás nem múlt el. Őt láttam továbbra is az utca köve fölött szökdécselve fehér ruhában, és mosolyogva felém tartott. Ha fölbredtem és megszakadt az álmom, nagyon kívántam a folytatást és a csoda megtörtént: annyiszor folytattam az álmot, ahányszor csak akartam. Nagyon boldog voltam, hogy irányíthatom álmomat. Ezt különösen nagy és szerencsés képességnek tartottam...

Hónapokig tett boldoggá az este és az álom. Életem legszebb napjai voltak ezek.

ÁTALAKULÁS

Akármilyen keserűséget okozott is a nyomdában történt változás, mégis éppen ennek köszönhetem, hogy a szemem lassan kezdett ki-nyílni, hogy amit addig csak éreztem, amit belém nevelt büszkeséggel hordoztam, az most kézzelfogható valósággá vált, az érzelem pedig tudattá alakult. Saját szememmel láttam, saját bőrömön tapasztaltam, milyen a vagyon hatalmával rendelkező ember, hogy képes földönfutóvá tenni a legkiválóbb munkás embereket, ha érdekei úgy követelik.

A nagy események első napjainak mélyről jövő gyűlölete fokoza-tosan a jó ügy biztonságát maga mögött érző ember megvetésévé változott.

Míg az elején egyforma dühvel méregettem a fontoskodó képpel járkáló igazgatót, a rókaképu Wirthet és a környék nyomdászainak alja népét, később már fölfedeztem a köztük kialakult, nagyon észrevehető árnyalatokat is. Más az igazgató, aki a főszolga szerepében játszott a nagyurat, és megint más a csúszómászó lakáj, aki saját munkatársainak szerencsétlenségén élösködik. És természetesen külön rangsorba kerültek a sztrájtörő munkások, akiknek egyéniségét és emberi vonásait is fölfedeztem. Hiszen míg egyikük tudatosan nyújtott segítséget a saját osztályához tartozó tulajdonosoknak, a másik munkanélküliségéből és nyomorból keresett menedéket. Aztán ott voltak az ostobák, akik föl sem érték ésszel, mit cselekszenek. Oly ártatlan bambasággal játszották szerepüket, hogy nem is lehetett őket komolyan venni. Az egyik romlott és ravasz, a másik meg jóindulatú és lapuló ember volt, aki még lelkiismeret-furdalást is érzett, de ennél többre nem tellett emberségéből.

Igen, a rókaképu új faktor nagy hangoskodásával leplezte szégyenét, mert Wirth nem volt korlátolt ember, nagyon jól tudta, mit tett. Viszont Pátz, aki az észét is elitta, nem érzett semmit. Fejét főleg azon törte, hogyan húzhatna külön hasznót az egész cirkuszból — és ezért leplezetlen arcátlansággal kínálta újdonsült kollégáinak saját termésű savanyú borát.

Egy idős, ősz hajú magas ember, aki szemlátomást régen nem dolgozott a szakmájában, nem bírta elviselni az igazgató figyelő tekintetét, a keze reszketett, a sorok minduntalan összedőltek sorzójában. Behúzott nyakkal ment le egynapi béréért. Cipője orrából kilátszott rongyos harisnyája, ahogy végigcsoszogott a szedőterem olajos padlóján.

Egy kis termetű ember a feleségére bízta külvárosi szatócsboltját, hogy visszatérhessen biztos jövedelmet ígérő szakmájába. Ját-szott a urat, de ügyetlenül, mert a szakmával csak nagy sokára boldogult. Mindig tiszta ingje bizonyította csak, hogy mégis valaki.

Egy papi nyomdában kitanult fiatal szedőlegény, egyre csak mo-solygott, mert ő még benne volt a szakmában és nem reszketett a keze. De soha senkinek nem nézett a szemébe.

És jöttek és mentek, míg ki nem alakult az új gárda. Az öreg rotációs is egyre pontosabban indult. A nyomógépek fogaskerekei csi-

korogva, néha le-letöredeazve indítottak. A szedögépek billentyűin egyre tempósabban kopogtak a betanított munkások ujjai.

A bejáródott nyomda új élete fölött pedig ott lebegett a pénzeszák száját tartó, nagy termetű, rosszakaratú, csúnya asszony szeileme. Ő volt szememben a rossz megtestesítője, a munkást szipolyozó kapitalista, az igazi ellenség.

Osztály és kapitalista. Ezek a szavak nemrég még ismeretlenek voltak előttem. Az osztályok létezéséről, az emberek közötti különbségről már előbb is kialakult bennem egy homályos kép, de határozott formában csak ezekben a napokban voltam képes megfogalmazni, felfogni értelmét. Mert amit láttam és átéltem, azt most könyvekben is megtaláltam. Először is egy cipész adott kezembe egy Voljgin nevű egyéntől származó könyvet, amelyben sok új, addig ismeretlen fogalmat fedeztem fel, de tartalmát mégsem egészen értettem. Az a cipész ott lakott az udvarunkban és számomra igen érdekes volt, mert egyenrangú emberként szólt hozzám és sok mindent igyekezett nekem elmondani, amitől ugyan nem lettem okosabb, de kíváncsi igen.

Most látom csak, hogy a harmadik Csatáry-ház leírásával adós maradtam. Akárcsak a Tuba utcai, ez a ház is több részből állt. Az utcára két tágas, magasra emelt lakás nyílt. Az egyikben Csatáry nővére lakott, szemüveges, alacsony matrona, aki tavasztól őszig egy nagy fonott karosszékekben trónolt az udvarra nyíló apró verandán és onnan figyelte a tágas udvarban zajló életet. Kis parasztlány cselédje volt, azt dirigálta, egy albérlőt is tartott, akit megdorgált, ha az est-homályban nőt hozott a lakásba. Mellette meg egy kétszobás utcai lakás állt, azt egy vasúti tisztviselő bérelte családjával; nagyon barátságos és vidám emberek voltak, szerették a szilvapálinkát és a szlavéjukhoz meghívták a szerb papot is, akit éppen úgy, mint a többi vendéget, slatkóval meg kávéval kínáltak.

Az udvarból egy pince nyílt a felső lakás alatt, abban lakott a házmester, aki egyébként napszámosként kereste a kenyerét. Amikor egyszer lementem hozzájuk, fulladoztam a rossz, dohos levegőtől és elámultam a szegénység láttán, mely még a „másik ház” nyomoránál is nagyobb volt.

A bejáratnál balra hosszú, alacsony épületsor húzódott. Meglát szott, hogy nem egyszerre épült, mert lakásonként változott a féltetők magassága és formája, mintha az egészet külön-külön darabokból ragasztották volna egybe. Ezekben az egy- és kétszobás lakásokban laktak szomszédaim és modelljeim: egy táskakészítő feleségével, egy kőfaragó, a már említett cipész családjával, egy fiatal szűcs meg néhány albérlő. Az udvar túloldalát egy kicsit takarosabb épület zárta le, annak egyik lakásában egy borbélyból lett iszákos kocsmáros, a másikban egy leépített bankhivatalnok lakott agyoncicomázott, szőke feleségével.

A táskás felesége a szomszéd állatorvosnak segédkezett néha, és ő mondott el mindent, amit a zongorázó kislányról tudni akartam. Egy fényképet is szerzett róla, és annak segítségével megmintáztam a fekete hajú kislány mellszobrát. A mintázást útbaigazítás nélkül kezdtem, ügyetlenül hatott a munka, de azért hasonlított, és a család, akárhogyan titkoltam is, ráismert a modellre.

Az egykori bankhivatalnok felesége megkért, hogy pénzért rajzoljam meg portróját. Sikerült is a rajz, de a hiú asszonynak nem tetszett kissé krumplis orra, kért, hogy szépítsem meg, de én büszkén elutasítottam — viszont pénzt nem fogadtam el érte.

A szücslegénynek érdekes feje volt, ezért szívesen rajzoltam, ő meg örömmel ült modellt, ahányszor csak akartam.

Az idős házinéni drótkeretes szemüvege mögül éber szemmel figyelte munkámat, de vizsgálódó természetének nem láttam kárát. Sőt, megnyertem rokonszenvét, mert családjában becsülték a festészetet, s megtetszett neki hullámosodó hajam. Azt mondta egyszer, ha igazi legény leszek, utánam pisílnak a lányok. Ez a megállapítása nagyon jól esett, mert azokban a napokban legfőbb óhajom az volt, hogy megnyerjem egy lány tetszését. De ez a vágyam nem teljesült. A szép kislány még nálam is zöldebb volt, a negyedik gimnáziumba járt, s a szülei nagyon ügyeltek arra, hogy szorgalmasan tanuljon. A tanulás mellett csak félórányi zongorázásra maradt ideje. De még nem is tudta, mi a szerelem. Csak én merültem el benne — halálosan. „Dušica vagy senki” — úgy éreztem akkor. És amikor egy napon megtudtam, hogy az egész család a fővárosba költözik, én voltam a világ legszerencsétlenebb szerelmese.

Az első szerelem vakságából is a kislány távozása és egy könyv kezdett kigyógyítani. Ezt a könyvet azonban nem a cipész adta, hanem egykori osztálytársamtól, a szép növésű Vitraitól kaptam. A könyvet Upton Sinclair írta, a címe pedig *Kutató Sámuel* volt.

Tetszett a könyv, mert szép volt a meséje, és mert hősével csaknem azonosítottam magam. Éppen olyan hévvel olvastam, mint valamikor a folytatásos füzeteket, a Scherlock Holmest, az indián-történeteket. Mentem a munkába és útközben olvastam. Jöttem a munkáról, és az emberekbe ütköztem, mert nem tudtam fejem a könyvről felemelni. Aztán jött a *Vaspata*. Jack London még Sinclairnél is jobban tetszett, és faltam-faltam a könyveket...

A nagy szerelem tüze még égett, de lángja már nem lobogott oly hevesen. A könyvekben új hősökre, új ideálokra leltem. És úgy éreztem, hogy nagy fölfedező kaland útjára léptem: megismerem a világot, melyben élek, eljutok távoli földrészekre, ahol az emberek éppen úgy küzdenek és szeretnek, mint jómagam. Egyszer chicagói vágóhídi munkásnak, máskor viharos tengeren hánykolódó tengerésznek, majd messze északon élő prémvadásznak vagy nyomorgó indián szolgának éreztem magam.

A nyomdában lezajló események, a művészet iránti ragaszkodás és az első szerelem nagy élménye egészen megváltoztattak. De még most is, amikor a megtett út minden kérdésre feleletet adott, még mindig úgy éreztem, hogy lehetett volna ez másképpen is...

Ha például jött volna egy ember, aki azt mondja, hogy hagyjál csapot-papot, a fülledt nyomdát, az útálatos „nagyságos asszonyt”, a lapulós sztrájktróket, és tanulj tovább, művésznek születted... ha... igen, ha valaki arra az ösvényre térít, akkor minden másképpen alakul. Vagy a kis úrilány iránt fellobbanó szerelmem a felfelé törekvés, a mindenáron való érvényesülés útjára vezet, hogy osztályhovatartozásom szempontjából is fölérjek hozzá, akkor talán egy sehonnai

ficsúrrá vedlek, aki semmiben sem lett volna különb azoknál, akiket mélységesen megvettem.

De a műpártoló nem jött és nem fogta meg kezem.

A lány elment és egyre távolodott.

Maradt a szedőterem, az ólomporos és festékes munkáskéz.

És a színen egyre gyakrabban tűnt fel két egykori osztálytársam. Az egyik továbbra is felsős gimnazista maradt és a jó ég tudja, kitől örökölte nagy hévvel hirdetett nézeteit, melyekhez magas állami hivatalban dolgozó apjának éppenséggel semmi köze sem lehetett. Zoli, így hívták, igyekezett belém oltani a lelkében tisztán lobogó hitet...

És a másik fiú, a Vitrai, aki a könyveket adta, ugyanígy beszélt hozzám, csak kevesebbet. Mert ő is egyszerű inasgyerek volt egy fémárugyárban. Ő keveset mondott, helyette a tőle kölcsönzött könyvek beszéltek.

Március vége volt. Tizenhét éves voltam. Akkor Vitrai azt mondta, hogy létezik egy ifjúsági szervezet, melyben hozzám hasonló munkásifjak tömörülnek, de titokban, mert akit elfognak, azt bezárják. Ezért csak olyan ifjak léphetnek a szervezetbe, akik áldozatra képesek.

A NAGY KAPU

Áldozat? Hát áldozat az, ha valaki veszélynek teszi ki magát egy igaz ügy érdekében? Áldozat, ha léha udvarlások, tánciskolák és kirándulások helyett remek és bátor fiatalemberekkel dugja össze az ember a fejét, hogy szebb életről, igazságosabb rendről álmodozzon? Miért áldozat egy állapot, melyben egy ifjú ember önmagára talál? Ha a bizonytalan tapogatódzás és útkeresés helyett rátalál életének igazi céljára?

És milyen ember az, aki beletörődik sorsába, igába hajtja a fejét?

Egy filmet láttam azokban a napokban, orosz filmet. A *Szentpétervári fehér éjszakákat*. A filmnek semmi köze sem volt a munkásmozgalomhoz, nem tárta föl a kor szennyét, anyagi és erkölcsi nyomorát. Hőse nem volt sem matróz, sem szolga, sem hajcsár, sem gyári munkás. Egy muzsikus életét mutatta be döbbenetes erővel, nagy művészi elmélyüléssel. Egy muzsikusét, aki a halált választotta, de nem adta fel elveit, nem hajolt meg gazdája, a zenerajongó főúr előtt. „Köpök az egész világra” — írta a muzsikus a búcsúlevelében, mielőtt a hóborította sztyeppén golyót röpitett az agyába.

Részegen a zenétől és a művészettől ittasan hagytam el a mozi épületét. Rajzoltam a film hőseit, színes ceruzával megfestettem a számműzetésbe menetelőket...

És akkor elhívtak az első összejövetelre. Egy szegényes kis házikóban jöttünk össze öten. Vitrai is ott volt, meg három új ismerős, három munkásfiú, és én. Akkor mondták meg nekem, hogy az ifjúkommunisták sejtjének ülésén vagyok, akkor láttam először egy kis, finom papíron nyomtatott tiltott kiáltványt. Beszélgettünk és olvastunk. Aztán egyenként szétszözlottunk.

Közben új filmet láttam. Ez is orosz volt: *Út az életbe*. A forradalom után sok volt Moszkvában az árva, csavargó, bűnözésre hajla-

mos „bezprizorni”. Ezeket szedte össze egy ember, ezekből akart új, hasznos és dolgos ifjakat nevelni a társadalom. De Musztafát egy vasúti hajtányon megöli a rend züllött ellensége. És Musztafát, az egykori fenegyereket és tolvajt, külön virággal díszített mozdony viszi haza, a nevelőintézetbe. Ő is hős volt a maga módján, neki is el kellett esnie.

Elmentem, nagyon szívesen mentem el a második összejövetelre is. Csak azt sajnáltam, hogy senkinek sem dicsekedhetek vele. Sajnáltam, hogy nem állhatok ki Kudlák mester elé, hogy nyíltan szemébe mondjam: „Ti otthagytatok abban a romlásban, cserbenhagytatok, mert inasgyerek vagyok, mert nem nőttek fel közétek. De íme, most mérészen átléptem a ti szervezeteteket és egy jobb, egy szebb, egy a tiéteknél is sokkal veszélyesebb útra léptem. Ti elvetettetek, de lám, mások rám találtak és egy napon majd emlékezni fogtok rám, a foltozott könyökű inasgyerekre.”

Egy elhagyott gyár deszkákból összetákoltt portásfülkéjében szorongtunk, de ez egyikünket sem zavart. Megkérdeztek, meggondoltam-e csatlakozásomat. Örömmel adtam meg a választ. És akkor mondták, hogy attól a naptól kezdve az ifjúkommunisták szövetsége tagjának tekintenek. Újabb ifjak bevonásáról, új sejtek alakításáról beszélünk. Utána egy sokszorosított újságot, majd a Kommunista párt újságjának egy keskenyre hajtogatott példányát olvastuk fölvaltva.

Aztán a Đurica nevű, csendes fiú énekelni kezdett. Az újságok biztosnak látszó rejtékelyre kerültek, és elhagytuk a bódét. Elhagyott műhelybe léptünk. Kitért ablakain befűtült a tavaszi szél. Rozsdás gépeken, törmelékeken és leomlott oszlopokon át bukdácsoltunk énekelve. Egy nagyobb helyiségből vasúti sínek vezettek ki a gazzal benőtt hatalmas udvarba. A sínek mellett, magas kórórengetegben felfordított vasúti hajtányra bukkantunk. Mindannyiunknak Musztafa jutott az eszébe, és azonmód nekiálltunk, hogy kiszabadítsuk a rozsdás járművet. Öten álltunk neki, és a hajtányt nemsokára ráillesztettük a még fénylő sínekre.

Aztán mindannyian ráültünk. Kettőn fogták a hajtórudat, és a hajtány csikorogva megindult. Egy láthatatlan karmester intésére a film dallamának dudorászásába kezdtünk. A dal egyre erősödött, a hajtány meg gyorsabban siklott a síneken. A sínek pedig messzire, a nagy udvar túlsó oldalán álló hangárba torkolltak. A hangár nagykapuja feketén tátogott és úgy rémlett, hogy egyre csak nyeli a síneket.

A nagy, nyitott, sötét kapu felé siklottunk dalolva. Sötét száj, sötét üreg, mely nemsokára bennünket is elnyel. A sötét, szűk lyuk álomemléke tűnt fel a régmúlt homályból. A lyuk, melyben összenyomottan, szorongástól verejtékezve fetrengtem.

Elakadt torkomon a dal, de csak egy szempillantásnyi időre. Mert egyszerre éreztem, hogy ez a kapu, akármilyen sötét, bármilyen furcsán nyeli is az egyre fogyatkozó sinpárt, elég nagy, hogy mindannyian belefussunk a gyorsan száguldó hajtánnyal együtt.

Énektől mámorosan siklottam be az elhagyott hangár sötét kapuján.

Vége